

Marek Romaniuk (rec.)

Andrzej Bogucki

„Veteranus bydgoski 1939-1947”. „Losy Polaków przymusowo wcielonych do Wehrmachtu i Armii Czerwonej”, Instytut Wydawniczy „Świadectwo”, Bydgoszcz 2014, ss. 281

Książka *Veteranus bydgoski 1939-1947. Losy Polaków przymusowo wcielonych do Wehrmachtu i Armii Czerwonej* to najnowsza publikacja Andrzeja Boguckiego, znanego bydgoskiego historyka, cenionego znawcy dziejów ruchu sokolego. Tym razem autor zajął się problematyką zgoła inną, choć jak sam mówi tytułowe zagadnienie od wielu lat było obecne w katalogu jego zainteresowań badawczych. Głównym bohaterem książki, raczej zbiorowym niż utożsamianym z konkretną postacią lub grupą osób, uczynił weterana walk na różnych frontach II wojny światowej, dodajmy bydgoszczanina, który przez zawieruchę wojenną trafił do wojsk własnych, bądź też został wcielony do obcych armii. Gwoli ścisłości trzeba zwrócić uwagę, że losy wojenne wspomnianego bydgoszczanina są charakterystyczne także dla mieszkańców wielu innych miast polskich, położonych na obszarze ziem które zostały włączone do III Rzeszy. Niechaj jednak będzie weteran – bydgoszczanin.

Prezentowana książka składa się ze zwyczajowych w publikacjach naukowych części: wstępu, bibliografii oraz wyboru fotografii.

Część merytoryczna publikacji została podzielona na 11 rozdziałów.

Rozdział I poświęcono wyjaśnieniu podziału administracyjnego obszaru Polski zajętego przez okupantów niemieckich na ziemie wschodnie włączone do Rzeszy (eingegliederte Ostgebiete), na których Bydgoszcz znalazła się w granicach okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie (Reichsgau Danzig-Westpreußen) i Generalne Gubernatorstwo (General-Gouvernement). Autor zwrócił uwagę na istotne różnice w zakresie statusu, zasad funkcjonowania i warunków egzystencji ludności polskiej na obu wymienionych obszarach.

W rozdziale II autor przypomniał różnorodne formy stosowanej przez Niemców eksterminacji Polaków na ziemiach włączonych do Rzeszy, nasilonej zwłaszcza

w pierwszych miesiącach okupacji. Jej celem było wprowadzenie atmosfery terroru i zastraszenia oraz likwidacja polskiej inteligencji, co było traktowane jako krok w stronę planowanej germanizacji. Polscy mieszkańcy Bydgoszczy poddani zostali terrorowi od początku wojny.

Rozdział III poświęcono opisowi realizacji przygotowania i przebiegu zniemczania ludności przez masowe, przymusowe wpisywanie Polaków do III grupy niemieckiej listy narodowej (Deutsche Volksliste). Trzeba zarazem sprostować błąd autora, który Niemców wpisanych do I grupy DVL nazywa Reichsdeutsche, podczas, gdy byli to Volksdeutsche wyróżnieni w ten sposób za aktywną działalność na rzecz utrwalania niemieczyny przed wybuchem wojny. Reichsdeutsche, to najczęściej Niemcy, którzy napłynęli z Rzeszy, posiadali jej obywatelstwo i nie mogli być wpisani na DVL. Warto też zauważyć, że na bydgoszczanach, mieszkańcach miasta podczas wojny, a nawet już powojennych pokoleniach, DVL odcisnęła swoje negatywne pięto i naraziła na krytykę osób, które nie znały wojennych realiów tych ziem.

Rozdział IV omawia przesłanki prawno-organizacyjne i przymusową służbę Polaków w Wehrmachcie, których wcielanie do niemieckiej armii umożliwiał wpis na niemiecką listę narodową, bardziej intensywny w sytuacji zwiększonego zapotrzebowania na froncie. Skutkiem wpisu na DVL tysiące Polaków, szczególnie z Bydgoszczy i Pomorza, podczas II wojny światowej zostało zmuszonych do wstępowania w szeregi wojska niemieckiego

W rozdziale V zaprezentowano biografie i relacje o losach Polaków służących w Wehrmachcie i Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie.

Kolejne rozdziały omawianej publikacji w zasadzie nie dotyczą problematyki bydgoskiej i jedynie częściowo służby w obcym wojsku, choć przynoszą ciekawe rozważania natury etycznej, dotyczące postaw wobec agresora i okupanta. Rozdział VI przedstawia służbę żołnierzy cudzoziemskich w jednostkach niemieckich, rekrutowanych spośród ludności kolejno anektowanych państw. Rozdział VII ukazuje symptomy kolaboracji w okupowanym Generalnym Gubernatorstwie. Rozdział VIII jest poświęcony Polskim Siłom Zbrojnym na Zachodzie, w szeregach których służyli m.in. byli żołnierze dezertery i jeńcy z Wehrmachtu. Rozdział IX przedstawia przesłanki łamania prawa w ZSRR i przymusowej służby Polaków w Armii Czerwonej, szczególnie w latach 1939-1941. Osoby objęte przymusową paszportyzacją, czyli przyjęciem obywatelstwa sowieckiego, zostały przymusowo wcielone do Armii Czerwonej. Rozdział X *Wyzwolenie czy zniezwolenie?* omawia sytuację Polaków po 1945 r., w nowych realiach politycznych oraz prezentuje życie Polaków z dwoma obywatelstwami.

Do wątków bydgoskich autor powrócił w rozdziale XI, który w całości stanowi pamiętniki wojenne bydgoszczanina Kaliksta Piechockiego, żołnierza dwóch armii, zmobilizowanego do Wehrmachtu, który następnie znalazł się w szeregach Polskich Sił Zbrojnych we Francji. Jest to rzadki przykład spisywania pamiętników wojennych.

Prezentowana publikacja wbrew tytułowej zapowiedzi nie jest typową monografią historyczną poświęconą jednemu zagadnieniu ani syntetycznie skonstruowanym obrazem historycznym zjawiska. To raczej zbiór esejów tematycznych, powstałych przede wszystkim, w oparciu o dotychczasowe publikacje. Przedstawia różnorodny obraz życia Polaków w okresie II wojny światowej zarówno tych, którzy znaleźli się na terenach wcielonych do III Rzeszy i Generalnego Gubernatorstwa, jak również na terenach wcielonych do ZSRR. Cechuje ją wielowątkowość przedstawianych faktów i zdarzeń. Praca „Veteranus bydgoski 1939-1947. Losy Polaków przymusowo wcielonych do Wehrmachtu i Armii Czerwonej” jest książką popularnonaukową. Został w niej przedstawiony aktualny stan badań historycznych nad tą problematyką. Zdaniem autora, publikacja nie wyczerpuje tematu, gdyż wiele zagadnień pozostawia niewyjaśnionych, lecz jest zachętą do dalszych badań.

Naukowy charakter publikacji podkreśla jej podstawa badawcza, którą tworzy różnorodna baza źródłowa. Autor wykorzystał archiwalia z zasobu Archiwum Państwowego w Bydgoszczy oraz dokumenty pochodzące z archiwów różnych rodzin pomorskich. Korzystał również ze wspomnień weteranów oraz z materiałów zgromadzonych w swoim archiwum prywatnym. Dokonał analizy źródeł oraz zaprezentował naukową literaturę przedmiotu zebraną podczas kwerendy przeprowadzonej w bibliotekach polskich.

Omawiana publikacja stanowi kompendium dla badaczy zainteresowanych losami Polaków przymusowo wcielonych do obcych armii w latach 1939-1945. Być może skłoni do podjęcia dalszych badań. Stanowi uzupełnienie wiedzy o historii naszego miasta i regionu w latach II wojny światowej i okupacji niemieckiej.